

דאר ורחוב ברשימת-ערים מצרית

מאת

ב. מזר

אחד המקורות החשובים לחקר הגיאוגרפיה ההיסטורית של ארץ כנען ושכנותיה היא רשימת הערים והמדינות, שנתגלתה לפני מלחמת-העולם השנייה במקדשו של רעמסס השני במערב עמארה שבכוש¹. תעודה זו עדיין לא נתפרסמה בשלמותה, אבל בהודמנויות שונות הופנתה אליה תשומת-לבם של החוקרים בקשר לשמות שונים הנזכרים בה². במיוחד מעניין הוא מחקרו של ברנהארד גרדולוף ז"ל על אדום לפי המקורות המצריים, שבו ניתן ניתוח של קבוצת השמות מס' 93—98, שאינה אלא רשימת חבלים ושבתים בארץ שאסו, היינו, ברחבי הנגב, בספר הדרומי של הפרובינציה המצרית כנען³. בדיון על תעודה זו רואה אני חובה לעצמי להזכיר לטובה את המנוח גרדולוף, שהואיל בטובו להעתיק בשבילי את כל הרשימה, ואף עודדני לעסוק בחקירתה. לצערי הרב, לא עלה בידי עד כה להתפנות לעבודה זו, וגם הפעם אסתפק בבירור כמה בעיות בלבד, הכרוכות ברשימה. מן הראוי להקדים ולציין, שהרשימה כללה מלכתחילה כ־105 שמות, אך רבים מהם נמחקו לגמרי, או שרדו מהם סימנים בודדים בלבד; וכיוון שהרשימה לקויה בחסר — היה קשה למדי להתחקות על הרכבה ואפייה, ולא כל שכן לקבוע בה סדר כלשהו. היא מכילה מספר ניכר של שמות מדינות וערים מחוץ לגבולות כנען, כגון שנער, בבל, אשור, כרכמיש, מכש, אוגרית (. . . 3k3r) ועוד, החוזרים גם ברשימות מצריות אחרות מסוג זה. כן מובאים בתעודה זו שמות רבים שאינם ניתנים כלל לזיהוי, או שאפשר להציע להם זיהויים בדרך השערה בלבד. מספרם של שמות הערים בכנען גופה, שזיהוין אינו מוטל בספק, הוא מועט יחסית, ועמן נמנות, בין השאר, פחל, דמשק וצור. כן נזכר שם הארץ:

1. עיין: H. W. Fairman, *JEA*, 25, 1939, pp. 139 ff.

2. עיין: M. S. G. Heerma van Voss, *Ex Orient Lux*, Jaarbericht, 11, 1949/50, pp. 22 f.; S. H. Horn, *JNES*, 12, 1953, pp. 201 ff. (ושם גם הערתו של מחבר מאמר זה, עמ' 203).

3. עיין: B. Grdseloff, *RHJE*, 1, 1947, pp. 69 ff.

כנען (K3n' n' ; מס' 104) ⁴. הרשימה של קבוצת הערים מס' 66—78, שנשתמרה בחלקה במצב תקין, ראויה לתשומת-לב מיוחדת. וזו הרשימה, בתוספת כמה השלמות, המוצעות על-ידי המחבר:

66.	R3pwḥw	—	רפח
67.	Š3r3[ḥ3nw]	—	שרוחן
68.	חסר		
69.	M'wḥ3d3	—	מח'ז
70.	Š3w'k3	—	שוכה
71.	'I[ṭwr]nw	—	אתורן
72—76 חסרים			
77.	Tw'3r3	—	דור
78.	R3ḥbw	—	רחב

מתוך עיון ברשימה זו של שמות ערים יש להסיק בוודאות, שלפנינו שרשרת יישובים בעמק החוף, הבאה בסדר גיאוגרפי מדרום לצפון. היא פותחת ברפח (רפיח), התחנה החשובה ב"דרך ארץ פלשתים", בקצה גבולה הדרומי-מערבי של ארץ כנען, ולה נמל בחוף הים. השם השני ניתן בנקל להשלמה, שהרי שרחן (שרוחן ביהו' יט, ו) היתה מאז כיבושה על-ידי פרעה יעח'מס מעוזו של השלטון המצרי בגבולה הדרומי של כנען, והצעתו של אולברייט לזהותה עם תל אל-פארעה נתקבלה על דעתם של רוב החוקרים ⁵. לגבי המשך הרשימה יש להסתייע בעיקר, כבחומר משווה, בקבוצת הערים מס' 60—71 שברשימת תחותימס הג' ⁶, היא שורת הערים לאורך המסילה הראשית, המוליכה ממצרים, לאורך החוף הדרומי והשרון, לצפון הארץ ("דרך-הים").

4. השם האחרון ברשימה — אחרי כנען — הוא R3ḥb.t' (מס' 105). ההשערה, שהכוונה לרהבות העיר (בר' י, יא), מוטלת, כמובן, בספק.

5. עיין: W. F. Albright, *BASOR*, 33, 1929, p. 7; F.-M. Abel, *GP*, II, p. 451

6. עיין: J. Simons, *Handbook for the Study of Egypt. Topogr. Lists*, 1937, pp. 109 ff.; B. Maisler (Mazar), *ZDPV*, 58, 1935, S. 78 ff.; M. Noth, *ZDPV*, 61, 1938, S. 26 ff.; ש. ייבין, ארץ-ישראל, ג, תשי"ג, עמ' 32 ואילך; י. אהרוני, התנחלות שבטי ישראל בגליל העליון, תשי"ז, עמ' 35 ואילך.

בקבוצה זו כלולות ערים ידועות יפה ממקורות שונים, כגון: ירו (מס' 60), מח'ס (מס' 61), יפו (מס' 62), אפקן (מס' 66), שוכה (מס' 67), יחם (מס' 68), גת (מס' 70) ומגדל (מס' 71). למרות הכתיב השונה יש יסוד להנחה, ש-M²wh³d³ שבברשימתנו אינה אלא M²h³ שבברשימת תחותימס, היא Muḫhazi שבמכתבי אל-עמארנה⁷, שאָלט הציע לזהותה עם תל א־סלטאן שבאיזור ואדי רובין⁸. ואם כך הדבר — יש מקום לסברה, שהשם החסר (מס' 68) בין שרוחן ובין מח'ז אינו אלא ירו, היא העיר Yurza שבמכתבי אל-עמארנה, המופיעה בכתובת תחותימס בראש רשימת הערים לאורך הדרך הנדונה ושהצעתה לזהותה עם תל ג'מה⁹. המסקנה הנובעת מדיון זה היא אפוא, שבמס' 66—69 מובאת שרשרת-הערים שלארכה של "דרך ארץ פלשתים", מרפח בדרום ועד מח'ז שבאיזור נחל רובין בצפון.

השם הבא אחר מח'ז הוא שוכה, הנזכר, כאמור, ברשימת תחותימס (מס' 67) בין אפקן (תל ראס אל-עין) ובין יחם (ח'רבת ימה), היא שכה, אחת הערים הראשיות במחוז השלישי של שלמה (מל"א ד, י), היום א־ראס שליד שויכה¹⁰.

לאחר שוכה בא השם I[...]nw², שאותו אני מציע להשלים ל-I[twr]nw², בהסתמך על הכתובת שעל האסטילה של אמנחתפ הב' שנתגלתה בחוף, בה נזכרת עיר בשם זה יחד עם מגדל-ינ(ת), מיד אחרי אפק, יחם ושוכה שבש-רון¹¹; מגדל-ינ(ת) אינה, כנראה, אלא מגדל שבברשימת תחותימס (מס' 71), ומקומן של שתי הערים — מגדל ואתרון (אדורן) — הוא ודאי בצפון השרון¹². לאחר הקבוצה של שמות ערים בחוף הדרומי ובשרון מובאים כמה שמות שאינם ניתנים לקריאה (מס' 72—76), ולאחר פער זה מופיע השם Tw²zr³.

7. עיין: J. A. Knudtzon, *Die El-Amarna-Tafeln*, 1915, S. 25, 298.

8. עיין: A. Alt, *PJB*, 21, 1925, S. 17; 1933, S. 12 f.

9. עיין: ידיעות, טז, תשי"א, עמ' 38 ואילך.

10. עיין: A. Alt, *Kleine Schriften*, II, 1953, S. 77 ff.; Abel, *GP*, II, p. 467.

11. עיין: מזר, ירושלים, ד, תשי"ב, עמ' 17—18; Wilson, apud: Pritchard, p. 246 f.

ANET, pp. 246 f.

12. עיין: מזר, שם, עמ' 18; Y. Aharoni, *IEJ*, 9, 1959, p. 121. נראים

הדברים, שהתעתק המצרי מכוון לשם השמי-מערבי אדורן (השווה: אדורים, דה"ב

יא, ט; אדור, 24, EA 256; אדרם ברשימת שישק, מס' 19).

הקדום ביותר שנתגלו עד כה בתל של דאר הם מתקופת־הברונזה המאוחרת.¹⁷ ברי הדבר, שהשתלשלות זו בחבל הים קשורה בשגשוגה הגובר והולך של הספנות בחופיו המזרחיים של ים התיכון במשך תקופת־הברונזה המאוחרת וכן בהתפתחותם של קשרי־המסחר בים עם מצרים, מזה, ועם חופי פיניקיה, קפריסין ואיי הים האיגיאני, מזה, דבר שבא על ביטויו המובהק בכמויות הגדולות של תוצרת מיקינית, שזרמו לארץ כנען בתקופת־הברונזה המאוחרת. אין בידנו שום נתונים לשער, מה היו השמות שהובאו ברשימתנו בין אתרון (אדורן; מס' 71) ובין דאר (מס' 77). אם נניח, שאלה היו יישובים בשרון הצפוני. כגון ח'בצן, גת, מגדל וכיו"ב, הנזכרות ברשימת תחותימס (מס' 69 ואילך), תתקבל רשימה רצופה של ערים בשרון, הפותחת בשוכה ובאתרון ומסתיימת בדאר; ופירוש הדבר, שמחבר התעודה התכוון לשורת ערים לאורך "דרך־הים" בשרון, ואחת הדרכים שהסתעפו ממנה פנתה צפונה־מערבה לעיר־החוף דאר. יתר־על־כן, באופן זה ניתן להסביר גם את הופעת השם הבא ברשימתנו אחרי דאר, הוא רחב (מס' 78). ודאי מדובר כאן לא ברחוב שבעמק בית־שאן¹⁸ או ברחב שביהו' יט, כה, שלפי אחת ההשערות יש לחפשה בצפון נחלת אשר¹⁹, אלא ברחוב שבדרום עמק עכו, הנזכרת ביהו' יט, ל, יחד עם עכו (כך, לפי נוסחאות השבעים, במקום "עמה") ואפק²⁰; ובשופ' א, לא, אחר אכזיב, חלבה ואפיק; ומסתבר, שהיא־היא רחוב, עיר הלויים שבנחלת אשר (יהו' כא, לא), שבימי הממלכה הישראלית המאוחדת היתה ודאי מרכז אדמיניסטרטיבי. שבו הופקדו לויים "לכל מלאכת ה' ולעבודת המלך"²¹. נראית הצעתו של אולברייט, שרחוב זו אינה אלא תל אל־ערבי, התל הגדול (למעלה מ־60 דונאם), שבו מיוצגות כל תקופות הברונזה והברזל, והחולש על דרכי־תחבורה חשובות בעמק עכו²². הזכרתן של דאר ורחוב, זו אחרי זו, פותחת פתח להנחה, שברשמו את שורת הערים לאורך הדרך מרפח צפונה התכוון המחבר לשרשרת היישובים

17. עיין: Phythian-Adams & Garstang, *BBSAJ*, 1924–1927, Nos. 4, 6–7.

18. עיין: מזר, בקעת בית־שאן, תשכ"ב, עמ' 14.

19. עיין: אהרוני, שם, עמ' 51–52 ועוד.

20. עיין: מזר, ידיעות, ה ת"ש, עמ' 151 ואילך; A. Alt, *PJB*, 24, 1928, S. 58 ff.

21. עיין: B. Mazar, *VT Suppl.*, VII, 1960, pp. 193 ff.

22. עיין: W. F. Albright, *AASOR*, II/III, 1923, pp. 27 f.; Abel, *GP*,

לאורך "דרך־הים" עד צפון השרון, שהסתעפה משם צפונה־מערבה, לדאר, ופנתה, דרך נחל יקנעם (ואדי אל־מלח) ותל הרבג' (אכשף?), לרחוב. יש להצטער, שהרשימה פגומה, וכי גם לאחר רחב חסרים שמות אחדים (מס' 79—83). לפיכך אין להסיק ממנה מסקנות מרחיקות־לכת. אף־על־פי־כן אפשר למצוא להנחה האמורה סיוע עקיף בשתי עובדות: (א) הקשר ההדוק שהיה בתקופת הכיבוש וההתנחלות בין דאר לבין צפון הארץ בכלל, ובינה לבין עמק עכו, שמרכזו המדיני היה, כנראה, אכשף, בפרט (יהו' יא, א—ב); (ב) המצב הכללי בארץ בתקופת רעמסס הב', שבא על ביטויו בפאפירוס אנאסטאסי א'. לפי מקור זה²³, גרמה התפשטות ה"שוטים" לערעור הבטחון ב"דרך־הים", ובמיוחד במעבר ואדי עארה, קטע־הדרך המחבר את השרון עם ארץ העמק. לעומת זאת מתואר בו בפרטות גשוגן של ערי־החוף בכלל, וערי עמק עכו והחוף הפיניקי בפרט, ונזכרות בו דרכי־השיירות בחלק זה של כנען, ללא ציון הסכנות האורבות בהן לעוברי־אורח. מסתבר אפוא, שבעקבות השתלשלות זו עלתה חשיבותה של המסילה שהוליכה מן השרון לעמק עכו, לאכשף ולרחוב, ומשם הסתעפה בכיוונים שונים²⁴.

23. עיין: Wilson, apud: Pritchard, *ANET*, pp. 477 f.

24. על הבעיות הגיאוגראפיות הכרוכות בפאפירוס אנאסטאסי א' — עיין: אהרוני, שם, עמ' 120 ואילך.